

УДК 78: 929-051 (477)

UDC 78: 929-051 (477)

СВІТЛАНА ЦАРУК

кандидат мистецтвознавства, доцент
(Україна, м. Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
вул. Проскурівського підпілля, 139)

SVITLANA TSARUK

Candidate of Art Criticism, Associate Professor
(Ukraine, Khmelnytsky, Khmelnytsky Humanitarian-Pedagogical
Academy,
Proskurivskoho Pidpillia Str., 139)
ID ORCID 0000-0002-1493-4977

**Варшавський період творчо-педагогічної діяльності
професора Олександра Мишуги
Warsaw Period of Creative-Pedagogical Activity of Professor Oleksandr Myshuha**

Анотація. Діяльність видатних митців важлива для історії кожної нації не просто як підтвердження продуктивності її духовного потенціалу, але і як певний символ народу, важливе свідчення етапу його історичного розвитку. Через біографії, аналіз життєтворчості видатних особистостей постає особливий ракурс історії народу, зосереджений не стільки у матеріальних, соціальних, економічних показниках, як у духовних артефактах. Тому через сукупність творчості – діяльності – життєвих обставин і комунікації з соціумом можемо пізнавати той прихований мотиваційно-психологічний пласт, який в сутності своїй і є справжнім механізмом, рушійною силою, що лежить в основі зовнішніх соціополітичних змін. Значною мірою це стосується життєтворчості відомого українського оперного співака, актора, видатного педагога та активного громадського діяча Олександра Мишуги (1853–1922 рр.). Польська музична історіографія дуже високо оцінює виконавську майстерність та педагогічний талант співака. У польських друкованих джерелах досить часто зустрічаються твердження, що Олександр Мишуга – знаменитий польський співак та педагог. Тому, існує необхідність довести провідну роль Олександра Мишуги, співака, вокального педагога, у вихованні цілої плеяди відомих оперних і концертних польських співаків і співачок, наголошуючи, водночас, що він завжди залишався – за своєю свідомістю і переконаннями – українським митцем.

Ключові слова: Олександр Мишуга, Філіппі-Мишуга, вокально-виконавська діяльність, співак, ліричний тенор, українська вокальна школа.

Summary. The work of eminent artists is important for the history of each nation not only as a confirmation of its spiritual potential productivity, but also as a certain symbol of the people, an important evidence of its historical development stage. Through biographies, through the analysis of the eminent personalities' creations we can see a special perspective of the people history, concentrated not so much in material, social, economic indicators as in spiritual artifacts. Therefore, through the totality of creative activity, life circumstances and communication with society, we can explore the hidden motivational and psychological layer, which is in its essence the real mechanism, the driving force behind the external sociopolitical changes. To a large extent, this concerns the life of the famous Ukrainian opera singer, actor, prominent teacher and active public figure Oleksandr Myshuha (1853–1922). Polish musical historiography highly appreciates the singer's performing skill and pedagogical talent. In Polish printed sources it is often mentioned that Oleksandr Myshuha is a famous Polish singer and teacher. Therefore, there is a need to prove the leading role of Oleksandr Myshuha in the education of a galaxy of famous Polish opera and concert singers, while emphasizing that he always remained, in his mind and conviction, a Ukrainian artist.

Key Words: Oleksandr Myshuha, Filippi-Myshuha, vocal performing activity, singer, lyric tenor, Ukrainian vocal school.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Значна частина архівних документів, пов'язаних з іменем Олександра Пилиповича Мишуги, вважається втраченою в часи Другої світової війни. Лише завдяки зусиллям Луки Мишуги (племінника співака), Івана Деркача та Михайла Головащенко – дослідників життєвого і творчого шляху видатного земляка – маємо зібрані та опубліковані спогади їх сучасників, листи, архівні документи тощо. Проте у виданих ними матеріалах були враховані далеко не всі джерела з варшавського періоду О. Мишуги. Тому вивчення діяльності українського педагога у Варшаві передбачало ознайомлення з архівними документами Варшавського

музичного товариства, фондами Національної бібліотеки Польщі, бібліотеки та архіву Варшавського музичного університету ім. Ф. Шопена, періодичною пресою початку ХХ ст., що дозволило у поданій статті внести суттєві доповнення до цього важливого етапу його творчого життя. Автор енциклопедії «Ближче до музики», виданої у Варшаві у 2006 р., Януш Екерт подає відомості про Олександра Мишугу як про польського співака українського походження (Ekiert J., 2006, s. 567). І це не поодинокий випадок. Тереза і Лешек Мазепа наголошують на необхідності виправлення цієї помилки: «Для українців це велика прикрість, з цього приводу вони мають до поляків чималі претензії» (Mazera T., Mazera L., 2008, s. 114).

Аналіз основних досліджень і публікацій... Інформація про життєвий шлях, сценічну та громадську діяльність О. Мишуги міститься в працях М. Головаценка, В. Щербаківського, І. Деркача та спогадах про митця його сучасників: передусім його небожа Л. Мишуги, а також С. Людкевича, О. Кошиця, В. Барвінського та інших. Документальною основою статті стали матеріали бібліотеки Варшавського музичного університету ім. Ф. Шопена, Національної бібліотеки Польщі (м. Варшава), Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України; публікації з досліджуваної проблематики; матеріали польської та української преси, енциклопедичні та довідкові видання, спогади, які разом із архівними документами стали джерелом важливих відомостей для наукової роботи.

Метою статті є висвітлення періоду активної педагогічної та виконавської діяльності славетного українського тенора Олександра Філіппі-Мишуги у Варшаві, популярності його системи постановки голосу та творчим успіхам його варшавських учнів-співаків і співачок, послідовників його вокальної школи.

Виклад основного матеріалу... Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Олександр Філіппі-Мишуга активно виступав на кращих оперних сценах та концертних майданчиках Європи. Перші згадки про приватні уроки сольного співу відносяться орієнтовно до 1894 р., хоча у деяких джерелах йдеться про більш ранні роки. До прикладу, відома польська оперна співачка Яніна Королевич-Вайдова у мемуарах «Життя і мистецтво» пише, що п'ятнадцятирічною дівчинкою розпочала навчання співу у О. Мишуги. Вважаючи достовірною дату народження, яка вказується у книзі (1876 р.), припускаємо, що описані події відбувались орієнтовно 1891 р.

Листи маестро до Варвари Літинської, друга і помічниці, датовані періодом із 1902 р., свідчать про те, що приватна практика маестро із вишколення співацьких голосів, незалежно від того, де б він не знаходився, велася безперервно. До прикладу, з Варшави Олександр Пилипович писав про успіхи одних учнів, цікавлячись станом справ у інших, залишених ним у Львові.

У більшості публікацій та енциклопедичних видань подається інформація про те, що початок педагогічної діяльності Олександра Мишуги приходить на роки 1905–1907 (Музично-драматична школа Миколи Лисенка у Києві). Проте документи, віднайдені автором у архівах м. Варшава, дають підстави стверджувати, що педагогом сольного співу Олександр Мишуга працював з 1904 р. у Музичній школі Варшавського музичного товариства.

Попередником Олександра Мишуги у Музичній школі був Владислав Міллер. Наведемо для прикладу деякі цифри. У класі професора Вл. Міллера 1902 р. навчалось 9 учнів у першому півріччі та 8 – у другому. Кількість учнів на початок 1903 р. зменшилась до 7, у другій половині навчального року у класі навчалось 20 учнів. Проте у 1904 р. кількість бажаючих глибше пізнати науку сольного співу зменшилась до 11 учнів. Уроки викладача Піонтковського з дикції та декламації у цьому класі комітет Музичного товариства оцінював негативно, називаючи їх «нецікавими» для учнів.

У звіті комітету Музичного товариства за 1904 р. відзначено, що «популярність імені», «досвід та енергія» Олександра Мишуги сприяли збільшенню кількості учнів класу, яка у другому півріччі 1904 р., у порівнянні з першим, зросла від 11 до 40 осіб (SKWTM za rok 1904). Окрім класу сольного співу, музична школа на той час мала також класи гри на роялі, скрипці, органі, клас теорії музики, хорового співу, драматичний клас тощо. Але розвиток школи пов'язували саме з популярністю класу сольного співу «під новим керівництвом Олександра Мишуги». Завдяки йому загальна кількість учнів на початок 1905 р. складала 155 осіб проти 88 на початок 1904 р.

Про систему навчання співу в класі професора було відомо, що вона базується на понятті про спів як подовжену мову, а вимові слова приділяється особлива увага. Окрім того, «Мишуга не дозволяє учням співати вправи, поки емісію голосу не буде доведено до досконалості» (SKWTM za rok 1904). Не існувало потреби окремо викладати учням класу теорію постановки голосу, проводити лекції з дикції та декламації, як це практикувалось раніше, враховуючи своєрідний підхід маестро до навчання співу. Зі слів його учнів відомо, що на уроках широко використовувались різноманітні схеми та малюнки для пояснення процесів звукоутворення і звуковидобування, для кращого засвоєння знань щодо розвитку голосового матеріалу та набуття практичних навичок володіння голосом.

Про рівень теоретичних знань учнів з предмета, глибину розуміння ними основних принципів постановки голосу педагог міг судити не лише з огляду на практичні досягнення майбутніх співаків-

виконавців, адже існувала практика написання учнями письмових звітів щодо розуміння ними науки співу за методикою професора.

Любов Кияновська здійснила розгорнутий аналіз єдиного на сьогодні зразка методичної спадщини Олександра Мишуги – «Зошита», у якому, окрім його міркувань про тонкощі науки співу та думок філософського плану, представлено звіти учнів класу школи Варшавського музичного товариства (1913–1914 рр.), у яких вони не лише розкривають суть методики, зупиняючись на основних принципах вокальної педагогіки, але й дають оцінку розвиненості власних вокальних навичок, аналізують недоліки (Kijanovska-Kaminska L., 2000). Ці доповіді зачитувались учнями і склали обов'язкову частину публічних виступів класу професора Олександра Мишуги як Музично-драматичної школи Миколи Лисенка, так і Музичної школи Варшавського музичного товариства.

Вивчення щорічних звітів Варшавського музичного товариства дозволяє стверджувати, що Олександр Мишуга, проживаючи в Києві, впродовж 1909–1911 рр. працював також професором співу музичної школи ВМТ. Викладацька діяльність, проваджена видатним вокальним педагогом одночасно у Києві і Варшаві була можливою за допомоги його асистентів. У Києві серед асистентів професора – Ганна Федак та Фалькевич (ім'я встановити не вдалось). У Варшаві асистенткою професора була Гелена Бжостовська – польська оперна співачка, прихильниця творчості та знавець його вокальної школи. Саме їй та Вітольду Александровичу доручено було провадити роботу з учнями класу, починаючи з другого півріччя 1905 року, у зв'язку з від'їздом маестро до Київської музично-драматичної школи на запрошення Миколи Лисенка (SKWTM za rok 1905).

Оперного співака Вітольда Александровича (1848–1906 рр.) вважають одним із кращих вокальних педагогів – представників Варшавської школи. Багато спільного знаходимо у системі виховання співаків О. Мишуги та В. Александровича. В опублікованій 1863 р. праці В. Александровича «Голос і його виховання в мистецтві співу» автор акцентує увагу співаків-початківців та драматичних артистів на трьох головних проблемах: «Що таке звук?», «Що таке мелодійний голос?», «Що є емісією голосу?».

Так само як і О. Мишуга, автор публікації вважає, що за основу навчання співу потрібно покласти роботу над виробленням якісного звуку. Наводить приклад існування великої кількості співаків, котрі майстерно володіють фразуванням, мають артистичні здібності, але не є майстрами звуку, який повинен «заповнювати собою найбільший театр, бути мелодійним і піддатливим для експресії». Далі Вітольд Александрович буквально цитує О. Мишугу: «Співати слід так, як говориш». Для того, щоби оволодіти мистецтвом співу повною мірою, радить дотримуватись чотирьох умов: виконувати правила вимови, мати голос, розвивати музикальність та відчувати і декламувати те, що виражають слова і музика (Komorowska M., 1997).

Серед учнів Вітольда Александровича знаходимо багатьох знаменитих польських співаків: А. Островського, Т. Леліва, І. Дидась, Є. Гарда, М. Карвовську, В. Бжезінського. Останній впродовж трьох років вивчав особливості системи постановки голосу О. Мишуги, у нього навчались також і деякі учні професора.

В архівних документах ВМТ не знаходимо звітів щодо діяльності Музичної школи 1906 р. У звіті за 1907 р. відсутня інформація про клас сольного співу як такий. Наступного, 1908 р., сольного співу у Музичній школі навчалось 13 учнів (клас професора Богущького). Олександр Мишуга обіймає посаду професора сольного співу у другому півріччі навчального 1909 р., також приймає запрошення керівництва викладати дикцію та декламацію у драматичному класі.

Разом зі своєю ученицею Анною Потоцькою 27 березня 1909 р. знаменитий тенор виступив у концерті, організованому для членів Варшавського музичного товариства. У одному із авторитетних мистецьких періодичних видань було розміщено рецензію на виступ: «Відзначимо, що наш ліричний співак зберіг свіжість голосу, завдяки майстерному досконалому володінню вокальним мистецтвом; п. Потоцька, володарка ліричного сопрано, може похвалитись добре вишкolenим голосом та умілим (чуттєвим) фразуванням пісні...» (Nowości muzyczne, 1909).

Упродовж двох місяців наприкінці 1909 р. Олександр Мишуга виступав у Варшавській опері («Галька» Ст. Монюшко, «Фауст» Ш. Гуно). Його називали «ідеальним Йонтеком», здатним «з життєвою правдою та великим ресурсом вокальних сил розкривати постать Йонтека» (Nowości muzyczne, 1909). В одному із концертів, що відбувся 18 грудня 1910 р. у залі Філармонії професор співав разом зі своїми ученицями Е. Фрідман та Л. Мрозовською. У звіті Музичної школи ВМТ за 1910 р. імена цих молодих співачок вказано серед кращих, найбільш перспективних, поряд із К. Ржепецькою, С. Олевською та Н. Графчинською.

Олександр Мишуга був не єдиним професором сольного співу у музичній школі ВМТ. Але тільки показові концерти його учнів в обов'язковому порядку, окрім сольних номерів, включали в себе виступи «хору солісток», демонструючи таким чином «чудові результати» навчання за єдиною системою, автором якої був професор Мишуга (Nowości muzyczne, 1913).

1911 р. став останнім у діяльності класу сольного співу Олександра Мишуги у Музично-драматичній школі у Києві та роком продовження діяльності українського педагога у музичній школі Варшавського музичного товариства. Достеменно не відомо, що змусило Олександра Мишугу залишити Київ і переїхати до Варшави. Можливо, стремління співака прислужитися розвитку українського вокального мистецтва не подобалося російській владі Києва. Але, незважаючи на перешкоди, що чинились, О. Мишугі вдалося здійснити революцію у науці співу.

Деякі учні професора виїхали до Варшави разом з ним для продовження студій. У школі ВМТ в період з 1904 по 1914 рр. навчались Михайло Микиша, Марія Тессейр, Олександра Любич-Парахоняк, Софія Мирович, Віра Люце, Софія Колодій-Андрієвська та багато інших, у майбутньому відомих співаків та вокальних педагогів колишнього Радянського Союзу, а також української діаспори. Але найбільше його учнів ствердились згодом на польській оперній сцені: Марія Комте-Вілгоцька, Міхал Голінський, Наталя Графчинська, Марія Анцевич, Яніна Фалевич, Іцхок Шмеркович, Веслава Ціхович, Едмунд Гейнце, Яніна Королевич-Вайдова, Зоф'я Забелло-Маазуркевич, Галина Леска-Ардт, Яніна Тіссерант-Паржинська, Євгенія Штрассерн, Віра Люце, Ванда Рашковська, Ірена Строковська-Фариашевська та багато інших.

Упродовж 1911 р. учениці класу відомого педагога були активними учасницями багатьох концертів та музичних вечорів. У червні, за декілька днів до звітнього концерту школи Музичного товариства, професором було проведено публічну лекцію сольного співу з метою ознайомлення громадськості з основними принципами постановки голосу та результатами, яких можна добитись за умови їх дотримання.

«З кільканадцяти учениць того класу кожна продемонструвала володіння технікою, здобутою завдяки чудовим вказівкам свого наставника» (Nowości muzyczne, 1911). Серед інших у звітньому концерті 18 червня відзначено Е. Фрідман як володарку сильного голосу, яка «захопила слухачів прекрасним виконанням арії з «Гальки» (Nowości muzyczne, 1913). Зі складною для виконання арією з «Жидівки» Ф. Галеві виступила К. Ржепецька. Критик не шкодує компліментів для неї, підкреслюючи, що вона – випускниця курсу сольного співу Музичної школи ВМТ.

Кількість учнів класу професора у першому півріччі 1912 р. складала 43 особи, у другому – 40. У підсумковому концерті молоді співачки – учениці професора Мишуги – радували слухачів своїми «високими досягненнями» (Przegląd Muzyczny, 1913,3). виконуючи арії з опер та концертні твори. Схвальні відгуки звучали і на адресу «добре зіспіваного хору солісток на чолі з п. Мрозовською» (Nowości muzyczne, 1912).

Про учениць класу Олександра Мишуги у звіті ВМТ за 1913 р. читаємо наступні рядки: «Деякі з учениць класу сольного співу проф. Мишуги, шанованого усіма педагога, займають уже високі посади у вітчизняній опері та за кордоном. П. Фрідман своїми сценічними виступами викликає захоплення публіки та критиків» (SKWTM za rok 1913). По від'їзді професора на початку 1914 р. на лікування до Італії, заняття з початківцями його класу доручено було К. Ржепецькій, її призначено на посаду вчителя сольного співу Музичної школи.

У березні 1914 р. Олександр Мишуга брав участь в урочистостях, присвячених 100-річчю від дня народження Тараса Шевченка, які відбувались у Львові, Києві та інших містах України. У той же час, 29 березня силами учнів та професорів Музичної школи ВМТ було організовано концерт, в якому співала Марія Анцевич. Про ученицю українського педагога критики писали, що її «гарне, металічне сопрано, округле звучання, колоратурна техніка та дикція свідчать про високий рівень майстерності» (Nowości muzyczne, 1913).

На початку ХХ ст. у Варшаві, окрім Музичного інституту, існувала велика кількість приватних шкіл та курсів, де здійснювалася підготовка професійних музикантів. Проте це не стало на заваді розвитку Музичної школи. А навіть навпаки, з кожним роком популярність школи зростала, і вже 1919 р. Музичну школу ВМТ було перейменовано у Вищу музичну школу ім. Ф. Шопена.

Аліція Рутковська називає першопричиною такої популярності навчального закладу «добірне гроно педагогів, сповнених ініціативи у розширенні програми та впровадженні нових методик навчання», додаючи, що Музична школа складала гідну конкуренцію Варшавському музичному інституту (Kultura muzyczna..., 1980). Одним із таких педагогів був Олександр Мишуга. Сміслом життя, його пріоритетом було пропагування системи навчання співу, над удосконаленням якої він працював впродовж усього життя. Як відомо, мистецтво співу він любив понад усе. І саме у Варшаві було створено чи не найсприятливіші умови для плідної праці професора. 1914-м роком завершується «варшавський період» педагогічної та сценічної діяльності Олександра Мишуги. На жаль, після виїзду за кордон на лікування, не судилось йому повернутись ні до Польщі, ні до України.

Висновки... Аналіз архівних документів початку ХХ ст., польських періодичних видань цього періоду дає підстави стверджувати, що Олександр Мишуга користувався великим авторитетом у мистецьких колах Польщі і як вокальний педагог, і як видатний співак. Також важливою вважаємо

знахідку документів, які дозволили внести уточнення у біографічні дані, а саме: варшавський період діяльності О. Мишуги. Автор дослідження доводить, що паралельно із викладацькою діяльністю у Музично-драматичній школі Миколи Лисенка у Києві, професор працював у Музичній школі ВМТ, беручи при цьому активну участь у чисельних концертах, організованих товариством. Слід також зазначити, що членом Варшавського музичного товариства О. Мишуга був ще задовго до того, як розпочав навчати молодь мистецтву співу. А педагогічну роботу у Варшаві професор провадив з 1904 р. до 1914 р. (з перервами). Отже, велика кількість професійних співаків і співачок, що прикрашали своїм співом оперні театри Польщі та й усього світу на початку, в середині ХХ ст., були учнями українського вокального педагога, автора системи постановки голосу Олександра Пилиповича Мишуги.

Список використаних джерел і літератури / References:

1. Ekiert, J. (2006). *Bliżej muzyki. Encyklopedia*. Warszawa: MUZA SA [in Polish].
2. Kijanovska-Kaminska, L. (2000) Metoda nauczania śpiewu Aleksandra Myszugi. *Wokalistyka i pedagogika wokalna. Zeszyt naukowy Nr 77* 87–101. Wrocław: Akademia muzyczna im. Karola Lipińskiego [in Polish].
3. Komorowska, M. (1997). Z dziejow polskiej sztuki wokalne. Szkoła Warszawska przełomu wieków. *Problemy pedagogiki wokalne. Zeszyt naukowy Nr 70* 89–92. Wrocław: Akademia muzyczna im. Karola Lipińskiego [in Polish].
4. Andrzej Spóz (Red. nauk.). (1980). *Kultura muzyczna Warszawy drugiej połowy XIX wieku*. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Warszawskie Towarzystwo Muzyczne. Warszawa: PWN [in Polish].
5. Mazepa, T., Mazepa, L. (2008). *Szkice z dziejów wokalistyki we Lwowie*. Wrocław: Akademia muzyczna im. Karola Lipińskiego [in Polish].
6. Popisy szkół muzycznych warszawskich. (1913). *Przegląd Muzyczny. Dwutygodnik poświęcony muzyce. Warszawa, 13*, 12–13 [in Polish].
7. Przegląd muzyczny. (1911). *Nowości muzyczne. Warszawa, 6*, 1 [in Polish].
8. Przegląd muzyczny. (1912). *Nowości muzyczne. Warszawa, 4*, 1 [in Polish].
9. Przegląd muzyczny. Opera. (1909). *Nowości muzyczne. Warszawa, 3*, 2–3 [in Polish].
10. Przegląd muzyczny. Opera. (1909). *Nowości muzyczne. Warszawa, 10–11*, 1–2 [in Polish].
11. Przegląd muzyczny. Opera. (1913). *Nowości muzyczne. Warszawa, 4*, 1–2 [in Polish].
12. *Sprawozdanie Komitetu Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego (SKWTM) za rok 1904*. (1905). Warszawa, Druk K. Kowalewskiego, Mazowiecka 8. [in Polish].
13. *SKWTM za rok 1905*. (1906). Warszawa, Druk K. Kowalewskiego, Mazowiecka 8. [in Polish].
14. *SKWTM za rok 1913*. (1914). Warszawa, Druk K. Kowalewskiego, Pękna 15. [in Polish].
15. W sali Resursy Obywatelskiej. (1914). *Przegląd Muzyczny. Dwutygodnik poświęcony muzyce. Warszawa, 7*, 16 [in Polish].
16. Z Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego. (1913). *Przegląd Muzyczny. Dwutygodnik poświęcony muzyce. Warszawa, 3*, 7 [in Polish].

УДК 37.091.12.011.3 - 051:78.071.4
UDK 37.091.12.011.3 - 051:78.071.4

ІННА ШОРОБУРА,

доктор педагогічних наук, професор
(Україна, м. Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-
педагогічна академія,
вул. Проскурівського підпілля, 139)

INNA SHOROBURA,

Doctor of pedagogical sciences, Professor
(Ukraine, Khmelnytsky, Khmelnytsky Humanitarian-Pedagogical
Academy,
Proskurivskoho Pidpillia Str., 139)

ID ORCID 000-0003-1248-3903

МАРИНА МИХАСЬКОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Україна, м. Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-
педагогічна академія,
вул. Проскурівського підпілля, 139)

MARYNA MYKHASKOVA,